Lázár György

Amerikai Gulag

VISSZHANG - LIX. évfolyam, 33. szám, 2015. augusztus 14.

„Mindezt nemcsak azért tették, mert a legyőzöttek munkaerejét kamatoztatni kívánták saját, háborúban elpusztított országuk helyreállításában. Nem volt mellékes céljuk az sem, hogy a megszállt ország polgárainak tudatába minél inkább bevéső djön önnön bűnösségük. A gyűjtő-, majd munkatáborba hurcoltak páriasorsra kényszerítése a győzteseknek arra is alkalmat adott, hogy megtaníttassák a legyőzöttekkel, ki nyerte meg a második világháborút, ki az új úr a házban.”

(Schmidt Mária *előadása a szovjet Gulag-rendszerről a Trauma és tabu – málenkij robot 1944/45–2014/15 emlékkonferencián az Országház felsőházi termében, 2015. február 25-én.)*

Nem sokkal Amerikába érkezésem után találkoztam a mindig pedánsan öltözött német öregúrral, Kurttal, aki gyakran traktált történetekkel amerikai hadifogságáról. Azokat én mindig tisztelettudó kétkedéssel fogadtam. Német hadifoglyok Amerikában?

Aztán 1985-ben jómagam is láttam azt a Bryant Gumbel-tévéinterjút, amelyet az NBC sztárriportere egy bizonyos Georg Gärtnerrel készített, azzal a német hadifogollyal, aki négy évtizedes bujkálás után adta fel magát. Ekkor kezdtem megérteni Kurt történeteit és a német hadifoglyok amerikai kálváriáját.

1942 végén a német és olasz expedíciós hadtestek vereséget szenvedtek Észak-Afrikában, és a brit hadvezetés váratlan problémával találta szemben magát. Mihez kezdjenek a hadifoglyok tízezreivel? Sem elhelyezni, sem élelmezni nem tudták őket.

Az olasz foglyok jó részét Dél-Afrikába vitték, a Zonderwater fogolytáborba, amely valóságos város volt, közel 100 ezer olasz hadifogoly raboskodott ott. A tábort eredetileg a Szomáliában és Etiópiában foglyul ejtett olaszok számára építették, de később jelentősen bővítették. A német hadifoglyokra, az Afrika Korps katonáira más sors várt. Az amerikaiak 10 ezer tonnás Liberty teherhajói konvojokban szállították a hadifelszerelést Európába, és a hajók 1942-től visszafelé már hadifoglyokat szállítottak. Havonta 20 ezer foglyot is behajóztak, és azok biztosítékként is szolgáltak, mert a náci tengeralattjárók nem torpedózták meg a német foglyokkal megpakolt hajókat.

Összesen 380 ezer német fogoly érkezett az USA-ba, valamint 35 ezer Kanadába. (50 ezer olasz és japán foglyot is Amerikába vittek.) A foglyokat közel 500 munkatáborban helyezték el, főleg a déli államokban, és érkezésüket titokban tartották.

A foglyok nagyon fiatalok voltak, még 17 éves is akadt közöttük, mindenüket elvették, még jegygyűrűiket is. A náci gombokat is le kellett vágniuk a ruhájukról, kabátjukra PW betűket festettek (Prisoner of War), majd kényelmes vasúti kocsikban utazhattak céltáboraikhoz. Európában tehervagonokhoz voltak szokva. Az amerikaiak a táborok belső életébe nem avatkoztak be, a német tisztek Wehrmacht-egyenruhát viseltek, és „Heil Hitler”-rel köszöntek, sőt az is előfordult, hogy egy elhunyt fogoly koporsójára horogkeresztes zászlót igényeltek. A kérést az amerikaiak készségesen teljesítették. A táborokban megünnepelték a német nemzeti ünnepeket és április 20-át, a Führer születésnapját.

Voltak problémák is. Nem egy esetben a foglyok megtagadták a zsidó származású tisztek parancsainak végrehajtását, vagy például egy Chicago környéki táborban nem voltak hajlandóak kitakarítani a fekete bőrű amerikai katonák szállását. Ilyen esetekben büntetés várt rájuk.

A foglyok és az őrök kapcsolata sem volt mindenütt felhőtlen. A Utah állambeli Fort Douglas táborban 1945. július 9-én egy részeg őr a toronyból az alvó foglyok sátraira lövöldözött, nyolcan meghaltak és

húszan megsebesültek. A Virginia állambeli Camp Ashbyben, egy hasonló incidens során nem történt sérülés, és ott a lövöldöző elismerte, hogy „utálta” a nácikat, és „móresre akarta tanítani őket”.

A foglyoknak nem tetszett, hogy narancslekvárral etetik őket, azt hallották, hogy az mérgező. A gumisarkú bakancsokat pedig a tisztek kifogásolták, mivel az alkalmatlan volt a német haptákra, a boka összecsapására. Az amerikaiak engedélyezték a német bakancsok viselését.

De a német foglyokra a legnagyobb veszélyt saját tisztjeik jelentették. Sok Afrika Korps-tiszt vakfegyelmet követelt, szabotázsra és munkalassításra biztatta a foglyokat, sőt, akiket amerikaiakkal való kollaboráláson kaptak, megbüntették, sok esetben meggyilkolták. Felderítetlen öngyilkosságok tucatjai fordultak elő. 1944-ben Rudolf Straub agyonverte „áruló” fogolytársát, Horst Günthert a dél-karolinai Aiken táborban; Straubot kötél általi halálra ítélték, és felakasztották. Werner Dreschlert hét fogolytársa megkínozta, majd megfojtotta, mert német tengeralattjárók információit adta át az amerikaiaknak. A gyilkosokat halálra ítélték és kivégezték.

A szökések száma is jelentős volt. Összesen mintegy kétezer német szökött meg, és az amerikaiak kutyás egységekkel „vadásztak” rájuk, sokszor a német tisztek is besegítettek. Amikor egy szökevény betévedt egy helyi farmerhez, az lelőtte a betolakodót, majd a helyi újságnak azt nyilatkozta, ha tudta volna, hogy német, soha nem lövi le. Azt hitte, hogy egy északi jenki!

A német tisztek fogolyverései és a sorozatos halálesetek felkeltették a média érdeklődését, még az elnök feleségét, Eleanor Rooseveltet is tájékoztatták. Ekkor dolgozták ki a foglyok átnevelési programját. Kötelező filmvetítéseken kellett részt venniük, ahol bemutatták a nácik által elkövetett atrocitásokat. Demokráciát tanultak, az amerikai választási rendszer és törvényhozás működését, hiszen a németek többsége soha nem vett részt szabad választásokon, és nem értették, hogy önállóan is hozhatnak döntéseket. A náci tisztek elképedtek azon, hogy az amerikai katonák bizonyos esetekben megkérdőjelezhetik tisztjeik döntéseit, és a katonák megvitathatnak politikai és közéleti kérdéseket is. A táborokban megjelent egy német nyelvű újság, a *Der Ruf* is, amelyet sok fogoly „zsidó propagandának” tartott.

Az amerikai kormánynak a közvéleménnyel is meggyűlt a baja. Az újságok arról írtak, hogy a fogolytáborok „hizlaldák”, s míg a polgári lakosság kevés ennivalóhoz jut, addig a foglyok még alkoholt is kapnak. Valóban, a német foglyok meghíztak. A legtöbb táborban az amerikai őröknek külön konyhájuk volt, de később kérvényezték, hogy a foglyokkal étkezhessenek, mert a német tábori szakácsok jobban főztek. Egy fogoly azt írta a naplójába, hogy Amerikában egy nap alatt több ennivalót kap, mint Hitler hadseregében egy hét alatt. A sajtó „Fritz Ritz”-nek nevezte el a táborokat, és követelték az élelmiszeradagok csökkentését. (Fritz a német származású amerikaiak gúnyneve, Ritz előkelő szállodalánc.)

Amikor az egyik tábor engedélyezte zenekar szervezését, és a foglyok zsebpénzükből hangszereket vásárolhattak, behívták a helyi hangszerkereskedőt, aki fekete zenészek kíséretében érkezett meg. A német tisztek megkövültek. A náci katonai szabályzat nem engedélyezett személyes kapcsolatot zsidókkal és feketékkel, de később a közös zenélés összehozta őket.

Igen, a foglyoknak zsebpénzük is volt. Meghatározott áron közvetítették ki őket a környékbeli farmerekhez, azok az államkincstárnak fizettek a munkájukért, és abból zsebpénz is járt nekik. 80 cent naponta, amikor dolgoztak, és 10 cent, amikor nem. Mindent összevetve a táborok hatékonyan működtek, a foglyok munkája nélkülözhetetlenné vált.

A világháború az európai hadszíntéren 1945 májusában véget ért, és a németeket vissza kellett volna vinni Európába. Nem ez történt. A farmereknek szükségük volt a munkásokra a termés betakarításához, és így a hadifogolytáborok kényszermunkatáborokká alakultak át. 1945 végén az amerikai katonák kezdtek visszaérkezni, és ekkor már a szakszervezetek morgolódtak, hogy a foglyok jelenléte „lenyomja a béreket”. Ekkor kezdődött meg visszaszállításuk Európába – de nem Németországba. A szerencsésebbek Angliába kerültek, ott romeltakarításra és mezőgazdasági munkára fogták őket. A brit parlamentben is

szóba került a német rabszolgamunkások kérdése, de azt a jaltai konferencia jogilag szentesítette, és az angolok csak 1948-ban engedték el őket. Közben 24 ezer német fogoly kérvényezte, hogy Angliában telepedhessen le.

Drámaian különbözött azoknak a helyzete, akik Franciaországba kerültek. Ott sok esetben brutálisan bántak velük, fel nem robbant lőszerek gyűjtésére és aknaszedésre használták őket. Legalább kétezer német vesztette életét, és Franciaországból sokan csak 1949-ben térhettek vissza hazájukba.

Németországba érkezve az egykori foglyok munkát találtak, sokan angolnyelv-tudásukat felhasználva sikeres vállalkozásokba kezdtek. Hamarosan nosztalgiával emlékeztek vissza tengerentúli fogságukra, és szerettek volna visszamenni. Levelezni kezdtek egykori fogvatartóikkal, munkáltatóikkal, arra kérték őket, hogy bevándorlásukat szponzorálják.

Becslések szerint mintegy ötezer egykori német fogoly vándorolt vissza az USA-ba és Kanadába. Többségük ugyanoda ment vissza, ahol raboskodott, sokuk titkolta, hogy fogoly volt, csak később beszéltek róla. Amikor évtizedekkel később a kanadai Alberta tartományban fogságáról kérdezgettek egy német bevándorlót, azt válaszolta, hogy az volt a legnagyszerűbb dolog, ami vele történt. A foglyok történetét az amerikai hatóságok is elhallgatták, az Egyesült Államok nem akarta a táborok ügyével beárnyékolni a baráti nyugatnémet kapcsolatot. A legátfogóbb kutatást mindmáig egy texasi történészprofesszor, Arnold Krammer végezte, aki 1979-ben megjelent könyvében *(Nazi Prisoners of War in America)* megemlítette, hogy soha nem találták meg Georg Gärtnert, aki az Új-Mexikó állambeli Camp Deming táborából szökött meg 1945-ben.

A könyv megjelenése után egy német akcentussal beszélő úriember hívta fel telefonon, először Dennis Whilesként mutatkozott be, majd elárulta, hogy ő az a német szökevény, aki a könyvben szerepel. Álnéven élt, alkalmi sí- és teniszoktatóként kereste kenyerét, majd megnősült, és a Colorado állambeli Boulder városában telepedett le. A szenzációs eset bejárta az amerikai médiát, de Gärtner ügye csak 2009-ben rendeződött. 64 évvel (!) szökése után amerikai állampolgárságot kapott.

2013-ban 93 évesen halt meg. Ő volt Hitler utolsó katonája Amerikában.